

Η ΛΑΪΚΗ ΥΦΑΝΤΙΚΗ (ΚΕΝΤΗΤΙΚΗ) ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΝΗΣΙΑ. ΠΡΟ-ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΠΙΒΙΩΣΕΙΣ

Ευαγγελία Θωμαΐδου

Με τη σύντομη τούτη προσέγγιση, θα επιχειρήσουμε την ερμηνεία ορισμένων προβλημάτων της προϊστορικής έρευνας του ΒΑ Αιγαίου με τη βοήθεια της εθνογραφίας, χρησιμοποιώντας παραδειγματικά τη λαϊκή υφαντική. Η σχέση βέβαια της εθνογραφίας με την αρχαιολογία είναι δεδομένη¹.

Τα δείγματα της λαϊκής υφαντικής χρονολογούνται από τον 18ο αι. έως σήμερα. Το χρονικό πλαίσιο της σύντομης έρευνάς μας, όσον αφορά την προϊστορία, εμπεριέχεται μεταξύ του 6000 π.Χ. έως το 1000 π.Χ. περίπου.

Με τον όρο λαϊκή υφαντική νοούμε την οικιακή υφαντική, σε αντιδιαστολή με την εργαστηριακή. Από το σύνολο των υφαντών θα εξεταστούν τα γνωστά με την ονομασία «κιλίμια» στη Μακεδονία και Θράκη, δηλ. τα μάλλινα υφαντά που φέρουν διακόσμηση είτε εικονιστική, είτε γεωμετρική.

Η λαϊκή υφαντική πρέπει να θεωρηθεί τέχνη, γιατί η λαϊκή υφάντρια δεν αναπαράγει απλώς κάποια μοτίβα, αλλά δημιουργεί, ενώ συγχρόνως συντηρεί και την παράδοση². Για παράδειγμα τα υφαντά ήταν οι μόνες ιστορικές πηγές για νομαδικές φυλές της Ασίας, όταν αυτές διαλύθηκαν³. Επομένως η λαϊκή υφαντική μπορεί να βοηθήσει την αρχαιολογική έρευνα του ΒΑ Αιγαίου, αλλά και γενικότερα, εφόσον τα ανασκαφικά δεδομένα είναι ελλιπή.

Η Θάσος εντάσσεται πολιτικά και γεωγραφικά στον κορμό της Αν. Μακεδονίας. Η λαϊκή υφαντική της Θάσου ως γνωστόν φέρει τις επιδράσεις της τέχνης του Βορρά, των μικρασιατικών παραλίων και κυρίως της Θράκης,

1. Βλ. Νίκου Ευστρατίου, Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη, περ. «Αρχαιολογία», τ. 13 (1983), σ. 20-26.

2. Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, Τα υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης, Αθήνα 1983, σ. 30 κ.ε.

3. James Melaart, Anatolian Kilins: New insights and problems, Anatolian Studies, τ. 34-35 (1984-85), σ. 87 κ.ε.

λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων στην Αν. Μακεδονία⁴. Επίσης, όπως αναφέρει η Α. Κυριακίδου-Νέστορος, έχει βυζαντινά πρότυπα. Από τη λαϊκή υφαντική της Θάσου δεν λείπουν οι δυτικές επιδράσεις.

Στο σημείο τούτο θα ήθελα να προσθέσω μια προσωπική παρατήρηση από επιτόπια έρευνα σε διάφορα χωριά της Θάσου. Παρατηρήθηκε ότι τα περισσότερα υφαντά του 20ού αι. έγιναν με βάση σχέδια κεντητικής, άρα ασφαλέστερα συμπεράσματα προκύπτουν από τη μελέτη υφαντών μέχρι τον 19ο αι.

Μια κατηγορία υφαντών της Λήμνου του 18ου αι. φέρει πολύχρωμη διακόσμηση χωρίς συγκεκριμένα διακοσμητικά θέματα. Το είδος αυτό των υφαντών είναι τα γνωστά σκουλωτά ή σκουλάτα και με άλλες ονομασίες της Μακεδονίας και Θράκης. Η Άννα Αποστολάκη ταύτισε τα σκουλάτα υφαντά με τα αρχαία «λάσια» υφαντά⁵. Η ιδιομορφία των υφαντών της Λήμνου είναι ότι δεν συναντώνται σε άλλο σημείο της Μακεδονίας-Θράκης. Από επιτόπια έρευνα παρατηρήθηκε ότι είναι παρόμοια με τα αρχαία υφαντά όπως αναφέρουν οι πηγές: «λάσια καλοῦσι τὰ μαλλοῦς ἔχοντα χειρόμακτρα ὡς ἀπὸ τῆς δασύτητος» (*Πολυδεύκης*, ονομ. Ζ 74). Στη Λήμνο οι προεξέχουσες θηλιές είναι και στις δύο όψεις του υφαντού, ενώ στη Μακεδονία και Θράκη μόνο στη μια όψη. Επομένως μπορούμε να πούμε ότι στη Λήμνο η τεχνική αυτή διατηρήθηκε ανέπαφη από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Ας δούμε μερικά προβλήματα έρευνας της προϊστορικής περιόδου με τη χρήση παραδειγματικά της υφαντικής. Είναι γνωστό ότι τα στοιχεία που διαθέτουμε από ανασκαφές στο ΒΑ Αιγαίο είναι ελάχιστα. Επομένως δε διαθέτουμε επαρκή ποσότητα διακοσμημένης κεραμεικής και από τη νεολιθική περίοδο. Η υφαντική ίσως βοηθήσει στην επισήμανση και ερμηνεία των προβλημάτων αυτών.

Ο συνήθης τρόπος προσέγγισης του προβλήματος της ερμηνείας της διακόσμησης είναι περιγραφικά και τυπολογικά. Όμως θεωρούμε, βάσει διαφόρων θεωριών, ότι η προσπάθεια ερμηνείας, χωρίς να εγκαταλείψει τον επιστημονικό και παραδοσιακό τρόπο σκέψης, οφείλει να προχωρήσει σε συνθετότερους συλλογισμούς. Υπάρχουν διάφορα μοντέλα ερμηνείας. Ένα από αυτά ερευνά την επίδραση του περιβάλλοντος στην κεραμεική διαφοροποίηση κατά την προϊστορία⁶. Με τον ίδιο τρόπο θεωρούμε ότι μπορεί να ερμηνευθεί και η διαφοροποίηση της διακόσμησης των υφαντών, πρόβλημα που απασχολεί και την εθνολογία.

4. Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, ό.π., σ. 1-6 και 50 κ.ε.

5. Άννα Αποστολάκη, Βαφική, περ. «Λαογραφία», τ. 14 (1952), σ. 95 κ.ε.

6. Βλ. *Martin, P. S. and F. Plog, The archaeology of Arizona, New York 1973.*

Είναι γνωστή από την αρχαιότερη νεολιθική περίοδο (6000 π.Χ. περίπου) η σχέση της αγγειογραφίας με την υφαντική, καλαθοπλεκτική και ίσως άλλες τεχνικές⁷. Μάλιστα πιστεύεται ότι η υφαντική προϋπήρχε της αγγειογραφίας και ότι τα αγγεία είχαν σαν πρότυπο την υφαντική για τη διακόσμησή τους.

Η ονοματοθεσία των μοτίβων παρατηρείται στη Θάσο και στην υπόλοιπη Μακεδονία και Θράκη⁸. Αναφέρονται διάφορες απόψεις για το φαινόμενο και αρκετοί επιστήμονες στηρίζονται σ' αυτό για να ερμηνεύσουν τη δημιουργία των διακοσμητικών θεμάτων στην προϊστορία, σχηματοποιημένων ή εικονιστικών. Υπάρχουν δύο απόψεις στους εθνολόγους⁹. Η μία άποψη δέχεται ότι το όνομα του μοτίβου δηλώνει το αρχικό του πρότυπο, που δεν αναγνωρίζεται πια με τη σχηματοποίηση. Η δεύτερη άποψη υποστηρίζει ότι η ονομασία των διακοσμητικών θεμάτων είναι αποτέλεσμα της φαντασίας του λαού. Είναι πάντως σαφές ότι και στις δύο απόψεις τα πρότυπα του λαϊκού τεχνίτη υπάρχουν στη φύση. Η μελέτη των υφαντών σ' αυτόν τον τομέα μπορεί να συμβάλει στην προϊστορική έρευνα, διότι υπάρχει ερμηνευτικό και μεθοδολογικό πρόβλημα περί της καταγωγής και εξέλιξης των μοτίβων.

Έχουμε την άποψη ότι η προϊστορική έρευνα αποδέχεται κάποια μεθοδολογικά κλισέ, τα οποία παρεμποδίζουν την ερμηνευτική προσπάθεια διαφόρων παραμέτρων όπως π.χ. της τεχνολογίας, της παραγωγής, της διακόσμησης της θρησκείας κ.λ.π.¹⁰. Το πρόβλημα επιτείνεται με την έλλειψη ανασκαφικών δεδομένων στο ΒΑ Αιγαίο. Εάν παραδειγματικά εφαρμόσουμε τη μελέτη των υφαντών του ΒΑ Αιγαίου σε μια προσπάθεια προσέγγισης των προβλημάτων της διερεύνησης της προϊστορίας του χώρου αυτού, τότε θα διαπιστώσουμε και το μεθοδολογικό πρόβλημα της προϊστορικής έρευνας γενικότερα.

Εάν απομονώσουμε από τα διάφορα μοτίβα των υφαντών ενδεικτικά αυτό των αντίρροπων τριγώνων που είδαμε στον Άγ. Ευστράτιο με το όνομα «κοπέλες», αλλά και σε άλλες περιοχές, παρατηρούμε ότι το μοτίβο αυτό υπάρχει σε όλη την προϊστορική περίοδο (σχ. 1). Το πρόβλημα που υφίσταται είναι η ερμηνευτική προσπάθεια του μοτίβου. Ορισμένοι ερευνητές θεω-

7. Βλ. Δημ. Θεοχάρη, *Νεολιθικός πολιτισμός*, Αθήνα 1981, σ. 45 κ.ε.

8. Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, *ό.π.*, σ. 56 κ.ε.

9. Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, *ό.π.*, σ. 58 κ.ε.

10. Ν. Ευστρατίου, *Εθνοαρχαιολογικές έρευνες στη Θράκη*, Θρακική Επετηρίδα-Κέντρο Θρακικών Σπουδών, Εισαγωγή, Κομοτηνή 1982. Πρβλ. και *Ιδίου*, «Αρχαιολογία», τ. 13 (1983), σ. 20 κ.ε., καθώς και στο *Bulletin de Correspondance Hellenique*, τ. XIX, 1987.

ρούν ότι αποτελεί τήν απλούστευση του παραστατικού θέματος του διπλού πελέκεως¹¹. Άλλοι θεωρούν ότι είναι απλό θέμα, επομένως δημιουργείται αυτομάτως με την παρατήρηση της φύσης π.χ. ενός βουνού. Στην περίπτωση αυτή η ονοματοθεσία του υφαντικού μοτίβου («κοπέλες») μας θέτει άλλους προβληματισμούς. Το ίδιο διακοσμητικό θέμα υπάρχει σε ποδιές του 18ου αι. στην Καστοριά (σχ. 2α). Με το μοτίβο αυτό παριστάνεται το σώμα. Τα άκρα αποδίδονται με απλές γραμμές (σχ. 2β). Στο μοτίβο αυτό υπάρχει σχετική φυσιοκρατία. Σε υφαντό της Νάξου μόνο η φούστα αποδίδεται με τρίγωνο, εφόσον και οι κανόνες της υφαντικής το απαιτούν. Το υπόλοιπο διακοσμητικό θέμα είναι φυσιοκρατικό. Επομένως το μοτίβο της Καστοριάς (σχ. 2β) μπορούμε να το θεωρήσουμε σαν ενδιάμεσο τύπο μεταξύ των μοτίβων του Αγ. Ευστρατίου και της Νάξου. Άρα στην υφαντική, όπως και στην προϊστορική τέχνη, ακολουθείται η ίδια πορεία ενός διακοσμητικού θέματος από τη φυσιοκρατία έως την αφαίρεση.

Επομένως σύμφωνα με τα παραπάνω μπορούμε να υποθέσουμε ότι το ανάλογο μοτίβο στην προϊστορική τέχνη αποτελεί σχηματοποιημένη παράσταση γυναικών και όχι πελέκεως. Από τη στιγμή όμως που υπάρχει αμφισβήτηση για το αρχικό πρότυπο, υπάρχει και μεθοδολογικό πρόβλημα.

Ένα άλλο θέμα που απασχολεί την προϊστορική έρευνα είναι η σχέση μεταξύ κοινωνίας και κεραμεικής διαφοροποίησης. Δε γνωρίζουμε εάν οι αιτίες των τοπικών ιδιομορφιών της λαϊκής υφαντικής θα πρέπει να αναζητηθούν σε εξωκαλλιτεχνικούς παράγοντες, όπως π.χ. το φυσικό περιβάλλον, η οικονομία κ.λ.π.¹²

Για παράδειγμα οι τοπικές ιδιομορφίες της υφαντικής των νησιών του ΒΑ Αιγαίου μπορούν να ερμηνευθούν από τις ιδιαίτερες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ζωής. Γνωρίζουμε ότι κατά το μεσαίωνα ορισμένα νησιά είχαν κλειστό κοινωνικοοικονομικό σύστημα.

Η προσπάθεια ερμηνείας της προϊστορικής κοινωνίας με βάση την κεραμεική διαφοροποίηση είναι δυνατή¹³. Η ερμηνεία όμως κατά έναν άλλο ερευνητή είναι εφικτή με το συνδυασμό πολλών παραμέτρων στο ίδιο γεωγραφικό πλαίσιο¹⁴. Στο σημείο αυτό υπάρχει στην εθνοαρχαιολογία ο κίν-

11. *Arne Furnmark, The Mycenaean Pottery, I. Analysis and classification, Stockholm 1972, fig. 50: 14.*

12. *Ευαγγέλιος Θωμαΐδου, Γενικές παρατηρήσεις στη νεολιθική κεραμική της περιοχής των Σερρών, «Σερραϊκά Ανάλεκτα», τ. 2 (1993-94), σ. 15 κ.ε.*

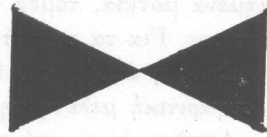
13. *Νικ. Ευστρατίου, Ο πολιτισμός της Παραδημής. Προβλήματα ορισμού, «Θρακική επετηρίδα», τ. 7 (1987-90), σ. 65 κ.ε.*

14. *Colin Renfrew, Archaeology. Theories, Methods and Practice, U.S.A, 1993, σ. 50 κ.ε.*

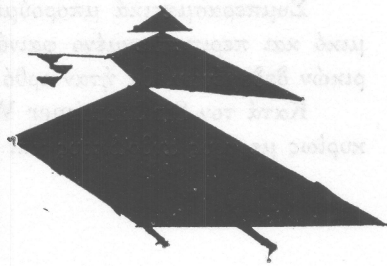

Σχήμα αρ. 2 α
Ποδιά Καστοριάς.

Λεπτομέρεια σχηματοποιημένης γυναικείας μορφής από ποδιά Καστοριάς (βλ. σχ. αρ. 2α).

Σχήμα αρ. 1.

Σχήμα αριθ. 2 β.

δυνος μιας πιθανής λανθασμένης θεώρησης. Στην περίπτωση όμως που η έρευνα αντιμετωπίζει προβλήματα ερμηνείας, αποδεικνύεται ότι η εθνοαρχαιολογία μπορεί να συμβάλλει θετικά. Ο αυστριακός λαογράφος Haberlandt υποστηρίζει την άποψη ότι τα γεωμετρικά θέματα στα ελληνικά κίλιμα προέρχονται από σλαβικά πρότυπα και τα εικονιστικά μοτίβα από τούρκικα πρότυπα¹⁵.

Η αρχαιολογική έρευνα στην Αν. Μακεδονία έδωσε στοιχεία αγρειογραφίας που την διαφοροποιούν από τα Βαλκάνια κατά την αρχαιότερη νεολιθική περίοδο, αλλά κυρίως κατά τις δύο επόμενες φάσεις, δηλ. τη μέση και

15. Arthur Haberlandt, *Wolkskunst der Balkanländer*, Wien 1919, σ. 35 κ.ε.

νεότερη νεολιθική¹⁶. Εφόσον ίδια διακοσμητικά θέματα συναντούμε και στα υφαντά, αποκλείεται η γνώμη του Haberlandt, ακόμη και για τα σχηματοποιημένα μοτίβα, τομέα που αφήνει ανοιχτό η διατριβή της Α. Κυριακίδου-Νέστορος. Για τα εικονιστικά αποδεχόμαστε την απόρριψη της συγγραφέως¹⁷. Επομένως η άποψη του Haberlandt αποδεικνύεται λανθασμένη, ύστερα από τη συγκριτική μελέτη της προϊστορίας και της υφαντικής του ΒΑ Αιγαίου.

Αποδεικνύεται από την έρευνά μας ότι η υφαντική της Θάσου είναι προϊόν εντόπιας παραγωγής, με σχέσεις μεταξύ των υπολοίπων νησιών του ΒΑ Αιγαίου και των μικρασιατικών παραλίων, που ανάγονται στην προϊστορία του ευρύτερου αιγαιακού χώρου¹⁸, συμπεριλαμβανομένης και της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι ο πολιτισμός είναι ένα δυναμικό και περιπεπλεγμένο φαινόμενο και η ερμηνεία ιδιαίτερα των προϊστορικών δεδομένων, θα ήταν ορθό να γίνει με συνθετότερους συλλογισμούς.

Κατά τον Sir Mortimer Wheeler «η αρχαιολογία οφείλει να ασχολείται κυρίως με τους ανθρώπους και όχι με τα αντικείμενα».

16. *Ιωάννη Ασλάνη*, Η προϊστορία της Μακεδονίας. I. Νεολιθική εποχή, Αθήνα 1992, σ. 20 κ.ε.

17. *Α. Κυριακίδου-Νέστορος*, ό.π., σ. 62 κ.ε.

18. *René Trenil*, Le Neolithique et le Bronze Ancien Egeens. Les problems stratigraphiques et chronologiques, les techniques, les hommes, Paris 1983,